

Project Leader:
Rabbi Dr. Daniel Roth

Program Director and Author:
Rabbi Amy Eilberg

Editor:
Elisheva Blum

For more information on the Pardes Rodef Shalom Communities Program, please see www.pardes.org.il/prsc

For a Yom Kippur Unit to be used in schools, please see the Pardes Rodef Shalom Schools Program's Yom Kippur Unit at <http://elmad.pardes.org/2016/09/pardes-rodef-shalom-schools-yom-kippur-unit/>. More information on the Pardes Rodef Shalom Schools Program can be found at www.pardes.org.il/prss.

Table of Contents

Introduction – From Rabbi Amy Eilberg	1
Unit One: Jewish Practices of Forgiveness, Including on Yom Kippur	2
Unit Two: The Mitzvah of Teshuvah	6
Unit Three: The Obligation to Forgive	9
Unit Four: When is Forgiveness Not Required?	16
Unit Five: On the Virtue of Forgiveness	18

Introduction – From Rabbi Amy Eilberg

I frequently find myself in conversation with Jews who believe that forgiveness is not a Jewish practice. “The other person has to do *teshuvah* (make amends) first.” “How would society enforce social norms if forgiveness were offered too quickly?” Or even, “Forgiveness is a Christian concept, not a Jewish one.”

There is much to consider in these questions, but there is no doubt that forgiveness is a critically important part of Jewish theology and practice. Most obviously, during the *Aseret Yemei Teshuvah* (Ten Days of Repentance) and Yom Kippur, we not only repent for our own sins, but must be ready to respond to others’ requests for forgiveness from us.

The capacity to forgive is fundamental to the process of *redifat shalom* (pursuing peace). When there is conflict between people, wrongs have been committed. Amends must be made for harmful words and actions. But without the possibility of forgiveness, no conflict could be resolved. As such, a person who aspires to be a *rodef shalom* (pursuer of peace) must seek to cultivate a heart that is ready to forgive when the circumstances are right.

At this sacred season, we offer you a set of materials exploring some of the complexities of forgiveness from within Jewish texts. We explore the essential practice of forgiveness, the relationship of the offender’s *teshuvah* (repentance) to the victim’s willingness to forgive, the limits of forgiveness, and the virtue of a forgiving heart. These materials draw heavily on the work of my colleagues Rabbi Dr. Daniel Roth and Rabbi Dr. Howard Kaminsky. We believe the texts are enriching as Torah study, and we accompany them with guiding questions that can lead learners to relate the texts to their own personal practice of forgiveness.

Feel free to use these for a series of adult education sessions, or pick one or two sections for use during the holidays, or perhaps on Yom Kippur afternoon. For further study of these issues, we recommend Dr. Kaminsky’s book, *Fundamentals of Jewish Conflict Resolution: Traditional Jewish Perspectives on Resolving Interpersonal Conflicts* (Boston: Academic Studies Press, forthcoming).

We at PRSC hope that these materials will enrich your prayer and reflection during these *Yamim Nora'im* (Days of Awe).

We appreciate receiving feedback on this unit. Please contact us at pcjcr@pardes.org.il with questions, comments and suggestions.

Unit One: Jewish Practices of Forgiveness, Including on Yom Kippur

1.1. Opening Questions

Do you believe that forgiveness is a Jewish value and practice?

Has anyone ever forgiven you for hurting them?

Have you ever forgiven someone who had wronged you?

1.2. The Practice of Aaron, Rodef Shalom, the Pursuer of Peace

Text 1a

<p><u>Kalah Rabati 3:1</u> This was the practice of Aaron, the righteous. When he heard of two people who were fighting with each other, he would go to one... and then to the other.... When the two would meet on the road, one would say to the other, "Forgive me for the offense which I did to you" and the other said the same.</p>	<p><u>כלה רבתי ג:א</u> ועוד אם רבו שנים, הוא משפיל רוחו והולך אצל זה וירצהו על זה, וכן לזה, שכך היתה אומנותו של אהרן הצדיק, שמע על שנים שהיו מריבין, הולך אצל האחד... פגשו שניהם בדרך, זה אומר לזה מחול לי מורי שאני סרחת, וזה אומר כן לזה.</p>
--	---

1.3. Asking for Forgiveness on Yom Kippur

Text 1b

<p><u>Pesikta Rabbati 44:2</u> God who loves [the people of] Israel has established ten days of repentance in which the repentance of even a single individual will be as acceptable as communal repentance. Therefore, all of Israel is required to engage in repentance and to make peace between one person and another, and to forgive each other on the eve of Yom Kippur in order that their repentance and their prayer be accepted before God in peace and in abundant love.</p>	<p><u>פסיקתא רבתי מד, 2</u> יתברך שמו ויתעלה זכרו שהוא מחבב את ישראל ותיקן להם עשרת ימי תשובה שאפילו יחיד עושה בהן תשובה מקבלין תשובתו כתשובת ציבור. לפיכך צריכין כל ישראל להחזיק בתשובה ולעשות שלום בין אדם לחבירו ולמחול זה לזה בערב יום הכיפורים, כדי שיקבל תשובתם ותפילתם לפני הק' בשלום ובחיבה יתירה.</p>
--	--

Text 1c

<p><u>Sefer Maharil (Minhagim), Laws of Yom Kippur, (Tradition brought in the name of Rabbi Avraham Klauzner, 14th cen. Austria)</u> (On the eve of Yom Kippur) people walk barefoot to synagogue and forgive each other with a full heart.</p>	<p><u>ספר מהרי"ל (מנהגים), הל' יום כיפורים, (מנהג מובא בשם ר' אברהם קלוזנר)</u> (בערב יום הכיפורים) הולכים יחפים לבית הכנסת ומוחלין זה לזה בלב שלם.</p>
--	--

Text 1d

<p><u>Aruch HaShulchan, Orach Chayim, 606:4, (Rabbi Yechiel Epstein, 19th cen. Germany)</u> Some people have the custom of asking others for forgiveness on the eve of Yom Kippur even if they had not insulted the other at all, but might have offended the other's honor.</p>	<p><u>ערוך השולחן אורח חיים תרו"ד, ר' יחיאל אפשטיין</u> כמה אנשים לבקש אחד מחבירו מחילה אף שלא חירפו זה לזה כלל אלא שמא פגעו בכבוד זה לזה."</p>
---	--

Text 1e

<p><u>Responsa Yechavey Da'at, 5:44 (Rabbi Ovadia Yosef, Baghdad/Jerusalem, 1920 – 2013)</u> On the eve of Yom Kippur spouses should forgive each other for any way in which they may have sinned against each other over the year and spoken untrue things in the midst of anger.</p>	<p><u>שו"ת יחוה דעת, חלק ה' ס' מד (רב עובדיה יוסף)</u> בערב יום הכיפורים ראוי שהבעל והאשה ימחלו זה לזה על כל אשר חטאו אחד כלפי השני במשך כל השנה ודברו בכעסם דברים אשר לא נן.</p>
---	--

1.4. Reflection Questions

Having studied these sources, think again about your first reflection above.

Do you believe that forgiveness is a Jewish practice?

What questions and concerns arise for you now about Jewish views of forgiveness and about your own practice?

Unit Two: The Mitzvah of Teshuvah

2.1. Selected Texts on the Mitzvah of Teshuvah

Text 2a

<p><u>Mishnah Yoma Chapter 8</u> Yom Kippur atones for transgressions between a person and God; Yom Kippur does not atone for transgressions between one person and another until one reconciles with one's friend.</p>	<p><u>משנה מסכת יומא פרק ח</u> עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.</p>
---	---

Text 2b

<p><u>Bavli, Yoma 87a</u> R. Isaac said: One who offends another, even only through words, must reconcile with the other, as it is written, "My son, if you have been a guarantor for your neighbor, given your hand for a stranger, you have been trapped by the words of your mouth. Do this, then, my son, to extricate yourself, for you have come into the power of your fellow: Go and humble yourself, and plead with your neighbor."(Proverbs 6:1-3)</p> <p>If the other has a financial claim against you, open the palm of your hand, or if not, send many friends to the other (to help reconcile)....</p> <p>R. Yosi b. Hanina said: One who asks for forgiveness does not need to ask</p>	<p><u>תלמוד בבלי יומא פז ע"א</u> אמר רבי יצחק: כל המקניט את חברו, אפילו בדברים - צריך לפייסו, שנאמר (משלי ו) בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך... עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעך. אם ממון יש בידך - התר לו פסת יד, ואם לאו - הרבה עליו ריעים. אמר רבי יוסי בר חנינא: כל המבקש מטו מחבירו</p>
--	--

more than three times, as it is said, "Forgive, I beg you, the offense and guilt of your brothers who treated you so harshly. Therefore, please forgive the offense of the servants of the God of your father." (Gen. 50:17)

And if the offended person has died, one should bring ten persons and have them stand by the other's grave and say, "I have sinned against the Lord, the God of Israel, and against this person, whom I have harmed."

אל יבקש ממנו יותר
משלש פעמים, שנאמר
(בראשית נ)
אנא שא נא... ועתה שא
נא .

ואם מת - מביא עשרה
בני אדם, ומעמידן על
קברו, ואומר: חטאתי
לה' אלהי ישראל ולפלוני
שחבלתי בו.

Text 2c

Rambam, Laws of Repentance, 2:9
(Rabbi Moshe Ben Maimon, Spain,
Egypt, 1135-1204)

Repentance and the Day of Atonement atone only for sins between a person and God, such as eating a forbidden food, having prohibited intercourse, etc. Sins such as injuring, cursing, stealing, etc., which are between one person and another, cannot be atoned for until one has paid one's debt to the person one has harmed, and sought to resolve the issue with him. Even though one may have repaid the debt, one still has to approach her and ask for forgiveness. Even if one belittled another verbally, one has to ask for forgiveness and make amends, until the other grants forgiveness.

רמב"ם הלכות תשובה
פרק ב:ט

אין התשובה ולא יום
הכפורים מכפרין אלא על
עבירות שבין אדם למקום
כגון מי שאכל דבר אסור או
בעל בעילה אסורה וכיוצא
בהן, אבל עבירות שבין
אדם לחבירו כגון החובל
את חבירו או המקלל חבירו
או גוזלו וכיוצא בהן אינו
נמחל לו לעולם עד שיתן
לחבירו מה שהוא חייב לו
וירצה, אע"פ שהחזיר לו
ממון שהוא חייב לו צריך
לרצותו ולשאול ממנו
שימחול לו, אפילו לא
הקניט את חבירו אלא
בדברים צריך לפייסו ולפגע
בו עד שימחול לו.

2.2. Reflection Questions

What surprised you about these texts? What challenged you?

What is the implication of the teaching about asking for forgiveness three times?

What do these texts suggest for practicing forgiveness when another has hurt us?

Unit Three: The Obligation to Forgive

3.1. Opening Questions

What questions or concerns arise for you when you consider the Jewish obligation to forgive?

Have you ever struggled to forgive a person who had hurt you?

3.2. The Mishnah on the Obligation to Forgive

The following text refers to a story in Genesis Chapter 20, in which Avimelech took Sarah into his house after Abraham told him that Sarah was his sister. God tells Avimelech that Sarah is, in fact, Abraham's wife, and Avimelech returns Sarah to Abraham as his wife.

Text 3a

<p><u>Mishnah Baba Kama 8:7 (200 CE)</u> ...How do we know that the forgiver should not be cruel? As it says, "And Abraham prayed to God." (Gen. 20:17).</p>	<p><u>משנה בבא קמא ח:ז</u> ...ומניין שלא יהא המוחל אכזרי? שנאמר, "ויתפלל אברהם אל הא'הים" וגו'.</p>
---	---

How does the mishnah understand Abraham's practice of forgiveness based on this story?

What reactions do you have to this source?

What are the implications for our own practice of forgiveness?

3.3. Forgiveness after the Offender does Teshuvah

Text 3b

Rambam, Mishneh Torah, Hovel Umazzik, 5:10 (Rabbi Moshe Ben Maimon, Spain, Egypt, 1135-1204)

It is forbidden for a person who has suffered injury to be cruel and not to forgive the one who caused the injury. This is not the way of the Jew.

Rather, since the person who caused the injury has asked and pleaded for forgiveness once or twice, and the offended party knows that the offender has repented from the sin and regrets his or her evil deeds, the offended party should forgive. Whoever hastens to grant forgiveness is praiseworthy and is regarded favorably by the Sages.

רמב"ם הלכות חובל

ומזיק פרק ה הלכה י'

ואסור לנחבל להיות
אכזרי ולא ימחול לו
ואין זו דרך זרע
ישראל אלא כיון
שבקש ממנו החובל
ונתחנן לו פעם
ראשונה ושניה וידע
שהוא שב מחטאו
וניחם על רעתו ימחול
לו, וכל הממהר
למחול הרי הוא
משובח ג ורוח חכמים
נוחה הימנו.

According to these texts, when is forgiveness required and why?

Text 3c

<p><u>Rambam, Laws of Repentance 2:10</u> <u>(Rabbi Moshe Ben Maimon,</u> <u>Spain, Egypt, 1135-1204)</u></p> <p>It is forbidden to be harsh and unforgiving. One should be forgiving and slow to anger, and when a sinner asks for forgiveness, one should grant it with a whole heart and a willing spirit. Even if the sinner had hurt you grievously and sinned greatly against you, you should/may not take revenge or bear a grudge. This is the way of the Jew, whose heart is true...</p>	<p><u>רמב"ם הלכות תשובה</u> <u>פרק ב הלכה י'</u></p> <p>אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפוצה, ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה לא יקום ולא יטור וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון...</p>
---	--

3.4. Reflection Questions

According to this text, why is forgiveness required?

What reactions do you have to this teaching?

3.5. Forgiveness Even When the Offender Has Not Done Teshuvah

Text 3d

<p><u>Tosefta Baba Kama 9:29 (200 CE)</u> One who injures another, even though the assailant did not ask (for forgiveness), the victim should pray for the assailant, as it says, "Abraham prayed to God and God healed Abimelech." (Genesis 20:17) And so do you find with Job's friends, as it is said, "Now take seven bulls and seven rams and go to My servant Job and sacrifice a burnt-offering for yourselves. And let Job, My servant, pray for you; for to him I will show favor and not treat you terribly, since you have not spoken the truth about Me as did my servant Job."(Job 42:8)</p>	<p><u>תוספתא בבא קמא</u> <u>ט:ט</u> החובל בחבירו אע"פ שלא בקש החובל מן הנחבל הנחבל צריך שיבקש עליו רחמים שנ' ויתפלל אברהם אל האלהים וכן אתה מוצא בריעי איוב שנ' ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אלים מהו אומ' וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו.</p>
--	---

3.6. Reflection Questions

What surprises or concerns you about this text?

When do you think one should withhold forgiveness from one who has not made amends?

3.7. Unilateral/Unconditional Forgiveness

Text 3e

<p><u>Talmud Bavli, Megillah 28a</u> When Mar Zutra climbed into bed, he said, "I forgive all who have hurt me."</p>	<p><u>תלמוד בבלי מגילה כח ע"א</u> כי הא דמר זוטרא בריה דרב נחמן כי הוה סליק לפורייא אמ' הכי שרי ליה ומחיל ליה לכל מן דצערן.</p>
--	---

Text 3f

<p><u>Yom Kippur Machzor, Tefilat Zakkah, recited on the eve of Yom Kippur</u> I extend complete forgiveness to everyone who has hurt me, whether physically or financially, who gossiped about me or slandered me, and for any interpersonal sins - except for money that I wish to claim and that I can recover by law, and except for someone who sins against me and says, "I will sin against him and he will forgive me." Except for these, I grant complete forgiveness. May no person be punished on my account. And just</p>	<p><u>מחזור יום כיפור (תפילה זכה)</u> והנני מוחל במחילה גמורה לכל מי שחטא נגדי, בין בגופו ובין בממונו, או שדבר עלי לשון הרע ואפלו הוצאת שם רע, וכן לכל מי שהזיק לי בגופי או בממוני, ולכל חטאת האדם אשר בין אדם לחברו, חוץ מממון אשר אני [רוצה לתבעם ו]אוכל להוציא על פי דין, וחוץ מי שחוטא כנגדי ואומר אחטא לו והוא ימחל לי, וחוץ מאלו אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש</p>
---	---

as I forgive everyone, so may You grant me favor in the eyes of humanity, so that all will grant me complete forgiveness.

שום אדם בסבתי. וכשי
שאני מוחל לכל אדם, כן
תתן את חני בעיני כל אדם
שימחלו לי במחילה גמורה.

3.8. Reflection Questions

What surprises or concerns you about these texts?

How do you understand the exceptional cases in the second text?

How might this apply in your own life?

Unit Four: When is Forgiveness Not Required?

4.1. Texts on the Limits of Forgiveness

Text 4a

<p><u>Rama, Laws of Yom Kippurim, 606 (Rabbi Moshe Isserles, Poland, 1520-1572)</u></p> <p>The forgiver should not be harsh by refusing to forgive, unless she intends for the good of the one (9) requesting forgiveness.(10) [Or] if the offender gave you a bad name, you are not required to forgive.(11)</p>	<p><u>רמ"א, שולחן ערוך אורח חיים הל' יום הכפורים סימן תרו והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול (מהרי"ל), אם לא שמכוון (ט) לטובת המבקש (י) מחילה (גמרא דיומא); ואם הוציא עליו שם רע, (יא) אינו צריך למחול לו.</u></p>
---	---

Text 4b

<p><u>Chofetz Hayim, Mishnah Berurah, 606 (Rabbi Yisrael Meir Kagan, Poland 1838-1933)</u></p> <p>(9)"For the good of the one requesting forgiveness": so that his "uncircumcised" heart be humbled and he not become accustomed to such (behavior). In any event, it seems that the victim must remove the hate from her own heart once the offender sincerely asks for forgiveness.</p> <p>(10)"Forgiveness": And this is also the case if she withholds forgiveness for her own wellbeing, fearing that she will be harmed if she offers forgiveness.</p> <p>(11)"You are not required to forgive": For someone may have heard the rumor but</p>	<p><u>משנה ברורה סימן תרו</u></p> <p>(ט) לטובת המבקש וכו' - כדי שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך ומ"מ נראה דמלבו צריך להסיר השנאה ממנו אחרי דבאמת ביקש ממנו מחילה: (י) מחילה - וה"ה (והוא הדין) אם מכוין לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו היזק כשימחול: (יא) א"צ (אין צריך) למחול לו - דאיכא</p>
---	--

did not hear about the subsequent reconciliation (retracting the slander), and the bad name remains. In any event, it is the quality of humility to forgive even in a case such as this.

דשמע בחשדא ולא
שמע בפיוס ונשאר
הש"ר (השם רע)
ומ"מ (ומכל מקום)
מדת עונה למחול גם
בזה:

4.2. Reflection Question

What do these texts mean in your own life?

Unit Five: On the Virtue of Forgiveness

5.1. Selected Texts on the Virtue of Forgiveness

Text 5a

<p><u>Exodus 34:6-7</u> Ado-nai Ado-nai . . . God compassionate and gracious, slow to anger, abounding in kindness and faithfulness, extending kindness to the thousandth generation, forgiving iniquity, transgression, and sin.</p>	<p><u>שמות לד: ו-ז</u> ה' ה' אֱלֹהֵי רַחוּם וְחַנוּן-אֶרֶךְ אַפִּים, וְרַב-חֶסֶד וְאֱמֶת. נֹצֵר חֶסֶד לְאֲלֹפִים, נֹשֵׂא עוֹן וְפֹשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקְיָה... </p>
--	---

Text 5b

<p><u>Sifre Devarim Piska 49</u> “To walk in all God’s ways. . .” [Deut. 11:22]. These are the ways of the Holy One: “compassionate and kind, patient, abounding in kindness and truth, extending kindness to thousands, forgiving iniquity, transgression and sin, and granting pardon . . .” [Exodus 34:6–7] Just as God is gracious and compassionate, you too must be gracious and compassionate, and give freely to all. As the Holy One is righteous, you too must be righteous. As the Holy One is loving, you too must be loving.</p>	<p><u>ספרי דברים פס' מט</u> “ללכת בכל דרכיו.” (דברים יא, כב) אילו דרכי הקדוש ברוך הוא, שנאמר, “ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת, נוצר חסד לאלפים נושא עוון ופשע וחטאה ונקיה” . . . מה המקום נקרא רחום וחנון, אף אתה הוי רחום וחנון . . . מה הקדוש ברוך הוא נקרא צדיק, שנאמר, “צדיק אתה בכל דרכיו,” אף אתה הוי צדיק. הקדוש ברוך הוא נקרא חסיד, שנאמר, “וחסיד בכל מעשיו,” אף אתה הוי חסיד. (ספרי דברים, עקב)</p>
--	--

Text 5cMishnah Avot 5:11 (200 CE)

There are four types of temperaments. One who is easily angered and easily appeased--his virtue cancels his flaw. One whom it is difficult to anger and difficult to appease--his flaw cancels his virtue. One whom it is difficult to anger and is easily appeased is a *hassid*. One who is easily angered and is difficult to appease--is wicked.

משנה מסכת אבות ה"א

ארבע מדות בדעות: נוח לכעוס ונוח לרצות - יצא שכרו בהפסדו. קשה לכעוס וקשה לרצות - יצא הפסדו בשכרו. קשה לכעוס ונוח לרצות - חסיד. נוח לכעוס וקשה לרצות - רשע.

Text 5dAvot D'Rabbi Natan 23.

Who is the greatest of heroes? One who conquers one's own impulse (to evil), as it is said, "Better to be slow to anger than mighty; better to rule over one's own spirit than conquer a city." (Proverbs 16:32) And others say, [Who is the greatest of heroes?] One who makes an enemy into a friend.

אבות דרבי נתן, כג
איזו גבור שבגבורים?
זהו שכובש את יצרו
שנאמר, "טוב ארך
אפים מגבור ומושל
ברוחו מלוכד עיר". . . .
ויש אומרים מי שעושה
שונא אוהבו.

Text 5eAvot D'Rabbi Natan 41:11

If you have done your fellow a slight wrong, let it be a serious matter in your eyes; but if you have done your fellow much good, let it be a trifle in your eyes. And if your fellow has done you a slight favor, let it be a great thing in your eyes; if your fellow has done you

אבות דרבי נתן, מא"א
ואם עשית לחברך רע
קימעא יהא בעיניך
הרבה. ואם עשית
לחברך טובה הרבה יהא
בעיניך מעט. ואם עשה
לך חברך טובה קימעא
יהא בעיניך הרבה, אם

a great evil, let it be a small thing in your eyes.	עשה לך רעה רבה יהא בעיניך קימעא.
---	-------------------------------------

Text 5f

<p><u>Rebbe Nahman of Bratslav, Likutei Moharan, 282.</u> Know that you must judge everyone with an eye to their merits. Even regarding those who are completely wicked, one must search and find some small way in which they are not wicked and with respect to this bit of goodness, judge them with an eye to their merits. In this way, one truly elevates their merit and thereby encourages them to repent.</p>	<p><u>רב נחמן מברסלב, ליקוטי מהר"ן רפב</u> צריך לדון את כל אדם לכף זכות. ואפילו מי שהוא רשע גמור, צריך לחפש ולמצוא בו איזה מעט טוב, שבאותו המעט אינו רשע. ועל ידי זה שמוצא בו מעט טוב, ודן אותו לכף זכות, ועל ידי זה מעלה אותו באמת לכף זכות, ויוכל להשיבו בתשובה.</p>
--	--

5.2. Reflection Question

Think of a person in your life who has hurt you. Having studied these texts, how do you think about the possibility of forgiveness?
